

Cilt / Volume: 15, Sayı / Issue: 30, Sayfalar / Pages: 712-725

Araştırma Makalesi / Research Article

Received / Alınma: 03.06.2025

Accepted / Kabul: 08.09.2025

RAKAMLARIN ARKASINDAKİ İKTİDAR: SOSYOTEKNİK VE POLİTİK BİR İNŞA OLARAK GSYH'NİN ELEŞTİREL TARİHİ

Eren KIRMIZIALTIN ¹

Duygu ÇERİ ²

Öz

Bu makalede, toplumsal refahın temel göstergesi olarak kabul edilen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH), tarafsız bir ekonomik ölçüt olarak değil; belirli iktidar ilişkilerini sürdüren, meşrulaştıran ve yeniden üreten bir sosyoteknik gösterge ve iktidar aracı olarak ele alınmaktadır. Makale, GSYH'nin tarihsel gelişimini, on yedinci yüzyıldaki “politik aritmetik” çabalarından Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi'nin (SNA) oluşumuna kadar izlemektedir. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrası dönemde Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) kavramından GSYH kavramına geçişin ardındaki politik ve ideolojik motivasyonları inceleyerek, bu değişimin küresel eşitsizlikleri gizlemeye ve küreselleşme söylemini pekiştirmeye hizmet ettiğini savunmaktadır.

Makalede, Lukes'un iktidar analizi çerçevesinden yararlanılarak, GSYH'nin gelir eşitsizliği ve ekolojik yıkım gibi konuları göz ardı etmekle kalmayıp, aynı zamanda piyasa ekonomisinin mantığı doğrultusunda ekonomik olarak değerlendirilmeyen bakım emeği gibi unsurları değersizleştirerek “yanlış bilinç” üretimine nasıl hizmet ettiği de tartışılmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik göstergelerin yalnızca sayısal veriler değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerini yansıtan ve yeniden üreten politik inşalar olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: GSYH, İktidar, Sosyoteknik, Gösterge.

Jel Kodları: B41, N00, P00, Z13.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: ekirmizialtin@sinop.edu.tr, ORCID: 0009-0009-4165-7379.

²Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, E-posta: dceri@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9035-1183.

Atf/Citation

Kırmızıaltın E., & Çeri, D. (2025). Rakamların arkasındaki iktidar: sosyoteknik ve politik bir inşa olarak GSYH'nin eleştirel tarihi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(30), 712-725.

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

THE POWER BEHIND THE NUMBERS: A CRITICAL HISTORY OF GDP AS A SOCIO-TECHNICAL AND POLITICAL CONSTRUCT

Abstract

Gross Domestic Product (GDP), regarded as the fundamental indicator of social welfare, is critically examined in this article not as a neutral economic metric but as a *sociotechnical indicator* and a *tool of power* that sustains specific power relations. The paper traces the historical trajectory of GDP, from the “political arithmetic” efforts of the 17th century to the formation of the United Nations System of National Accounts (SNA) under the influence of Keynesian thought. Furthermore, it investigates the political and ideological motivations behind the post-Cold War transition from Gross National Product (GNP) to GDP, arguing that this shift served to obscure global inequalities and reinforce the narrative of globalization.

The article, drawing on Lukes' framework of power analysis, also discusses how GDP contributes to the production of “false consciousness” by disregarding issues such as income inequality and ecological destruction, as well as by devaluing non-economic elements such as care work, which are considered non-economic under the logic of the market economy. In this context, it emphasizes that economic indicators are not merely numerical data but also political constructs that reflect and reproduce power relations.

Keywords: GDP, Power, Sociotechnical, Indicator

Jel Codes: B41, N00, P00, Z13

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH), ekonomik performansın ve toplumsal refahın temel göstergesi olarak kabul görmektedir. Hükümet politikalarından uluslararası karşılaştırmalara, yatırım kararlarından kamuoyu tartışmalarına kadar birçok konuda referans noktası olarak kullanılan GSYH artışı, sıklıkla ilerlemenin ve başarının yegâne ölçütü olarak kabul edilir. Bu kabulün ardında, GSYH'nin tarafsız ve salt teknik bir ölçüm aracı olduğu varsayımı yatmaktadır.

Bununla birlikte, GSYH'yi eleştiren birçok çalışma yapılmıştır (Arrow vd. (1995), Costanza vd. (2018), Easterlin (1974), Hirsch (1976), Huetting (1980), Foster ve Clark (2009), Kubiszewski vd. (2013), Sen (1976), Stiglitz (2005), Tinbergen ve Huetting (1992), Ward vd. (2016), Van der Bergh (2010, 2017). Bu çalışmalarda eleştiriler üç başlık altında toplanabilir: sosyal maliyetler, çevresel etkiler ve gelir eşitsizliği. Buna göre GSYH sosyal maliyetleri, çevresel etkileri ve gelir eşitsizliğini göz ardı etmektedir.

Bununla birlikte bu eleştiriler, göstergenin nasıl inşa edildiği, dönüştüğü ve bu dönüşümün ardındaki politik saikler ile toplumsal sonuçları üzerinde yeterince durmamıştır. Bu makale, tam da bu boşluğu doldurmayı amaçlayarak, GSYH'nin nötr bir ekonomik ölçüm aracı olmadığını, belirli iktidar ilişkilerini sürdüren ve meşrulaştıran bir "sosyoteknik gösterge" ve bir "iktidar aracı" olduğunu iddia etmektedir.

Bu iddiayı temellendirmek için makalede öncelikle ulusal hesaplama pratiklerinin tarihsel kökenleri, William Petty'nin on yedinci yüzyıldaki “political arithmetic” çabalarından

başlayarak, Keynesyen düşüncenin etkisiyle şekillenen Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi'ne (SNA) ve nihayetinde GSYH'ye varan süreç ele alınacaktır. Ardından, GSMH'den GSYH'ye geçişin ardındaki politik ve ideolojik motivasyonlar, bu değişimin küresel ekonomik söylemi nasıl etkilediği ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Son olarak, Lukes'un iktidar analizi kullanılarak, GSYH'nin egemen bir gösterge olarak gelir eşitsizliği, ekolojik yıkım ve sosyal maliyetler ile ekonomik olmayan değerlerin (bakım emeği, diğerkâmlık vb.) değersizleştirilmesi gibi konularda bireylerin ve toplumların kendi refah ve geleceklerinden nasıl vazgeçmelerine yol açabildiği tartışılacaktır.

2. GSMH'NİN KISA TARİHİ³

Ulusal gelir ya da ulusal muhasebe hesaplamasının tarihine baktığımızda, bu konuya ilişkin ilk çalışmaların ekonominin bir sistem olarak icat edilmesinden önce yapıldığını görürüz. Kökenleri, on yedinci yüzyıla, W. Petty'e kadar gitmektedir (Lepenies, 2016, s. 9-30; Coyle, 2014: 8; Assa, 2019, s. 84; MacFeely, Ven ve Peltola, 2024, s. 686). Petty 1664 tarihli *Verbum Sapienti* başlıklı çalışmasında, rakamlarla ifade edilen, ampirik bir sistem kurmaya çalışmış (Lepenies, 2016, s.150) İngiltere'nin gerçek serveti ve gelirine ilişkin tahminde bulunmuştur. Petty'nin amacı rakamları siyasetin bir aracı yapmak, yani *political arithmetic* kurmaktır. Daha sonra, G. King, 1696 tarihli, *Natural and Political Observations* başlıklı çalışmasında, C. Davenant ise 1699 tarihli *Essay on Probable Means* başlıklı çalışmasında Petty'nin *political arithmetic* amacını takip ederek, İngiltere'nin ulusal servetine ilişkin hesaplamalar yapmışlardır. Bu çalışmalardan birkaç yıl sonra, "Fransız Petty" lakabına sahip olan S. Vauban ise 1707 yılında *Projet d'une Dixme Royale* başlıklı çalışmasında Fransa için ulusal hesaplama tahminleri yapmıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği, belirli bir politik amaçla, vergi sistemini değiştirmek amacıyla hareket etmiş olmalarıdır (Piketty, 2014, s. 55-56).

Bu hesaplamaların tarihindeki bir diğer önemli isim C. Clark'tır. 1932 tarihli *National Income, 1924-31* başlıklı çalışmasında, İngiltere'ye dair istatistiki bilgilerin artmasından faydalanarak, İngiltere için ulusal gelir tahmini yapmıştır. Clark, tarihsel olarak ekonominin bir sistem olarak icat edilmesinin (on dokuzuncu yüzyıl) sonrasına denk gelir. Ulusal gelirin modern anlamda ölçümünde öncü bir rol oynamıştır. Ulusal gelirin istatistiksel olarak ölçülmesinin önemli ve

³1991 yılına kadar GSYH yerine GSMH kullanılmıştır. GSMH'den GSYH'ye neden geçildiği bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

gerekli olduğunu savunmuş, bu doğrultuda çalışmalar yayımlamıştır.⁴ Clark çalışmalarında tam da piyasa ekonomisinin çerçevesine uygun olarak, sadece ekonomik anlamda değerli ve anlamlı olanın dikkate alındığı bir yapı kurmuştur. Ancak metodolojik düşünceleri ne dünyada ne de İngiltere’de istediği ilgiyi görmemiştir (Lepenies, 2016).

Ulusal hesaplamalara en büyük katkısı, Clark ile aynı zamanlarda ulusal hesaplama üzerine çalışan S. Kuznets yapmıştır. Büyük Buhran’ın etkisiyle ABD Kongresi, genel ekonomik durumu açıklamada kullanılacak güncel ve güvenilir istatistiklerin oluşturulmasını istemiş ve Kuznets, ABD hazinesi taraşından ulusal hesaplamaları oluşturmakla görevlendirilmiştir (MacFeely, Ven ve Peltola, 2024, s. 685). Kuznets, 1933 tarihli *National Income* başlıklı makalesinde ve *National Income, 1929–1932* başlıklı çalışmasında ulusal hesapların sistematik bir hesaplamasını yapmıştır.

Bununla birlikte, bugünkü anlamıyla GSMH’yi hesaplayan İngiltere hazinesi tarafından ulusal hesaplama yöntemi oluşturulması için görevlendirilen R. Stone ve J. Meade’dir (Coyle, 2014, s. 17). Stone ve Meade, Keynes’in *How to Pay for the War* başlıklı çalışmasındaki devlet harcamalarına dair görüşünü benimseyerek Kuznets’in hesaplama yöntemini değiştirmiş, GSMH’yi Keynesyen bir kavramsal çerçeveye oturtmuş (devlet harcamalarını da dâhil etmiş) ve bunu *An analysis of the sources of war finance and estimate of the national income and expenditure in 1938 and 1940* başlıklı raporda ve *The Construction of Tables of National Income, Expenditure, Saving and Investment* başlıklı makalede sunmuşlardır (MacFeely, Ven ve Peltola, 2024, s. 687).⁵

ABD ve İngiltere Hazine’leri tarafından ekonomik faaliyetlerin analizi için GSMH metodolojilerinin geliştirilmesi çalışmaları 1944 yılındaki Bretton Woods toplantısındaki tartışmaların çoğuna da yön vermiştir, çünkü II. Dünya Savaşı sonrasında, ülkelerin ekonomik durumunu karşılaştırma ihtiyacı doğmuştur (Costanza vd. 2014, s. 91-92). Bu gelişmeler sonrasında, Kuznets’in yaklaşımı yerine Keynesyen bir kavramsal çerçeveye sahip olan Stone ve Meade’in yaklaşımı, bütün ülkeler için kullanılabilecek bir hesaplama yönteminin

⁴“The National Income, 1924-31”; “The Economic Position of Great Britain”; “National Income and Outlay”, 1937; “International Comparisons of National Income”; “The Determination of the Multiplier from National Income Statistics”.

⁵Keynes’in katkısının bir sonucu daha vardı: Halkı üreticiler olarak sınıflamanın yerine tüketiciler olarak görmek. Bu durumu Cobb vd. (1995, s. 7) şöyle ifade ederler: “Ancak en büyük değişiklik, ‘halk’ın tanımında yaşandı. Keynesyen yaklaşım, tüketimi refahın itici gücü olarak gördüğü için, Washington da halkı bu açıdan değerlendirmeye başladı. Artık halk, öncelikle çiftçiler, işçiler, iş insanları, yani üreticiler değildi. Aksine, korkunç Büyük Buhran’ın geri dönmesini önlemek için harcamaları ulusal bir görev haline gelen tüketicilerdi.”

oluşturulmasına teorik alt yapı sağlamış ve 1947 yılında, Stone'un başkanlığında Milletler Cemiyeti Uzmanlar Komitesi *The System of National Accounts (SNA)* raporunu yayımlamıştır. Böylece Birleşmiş Milletler, günümüzde SNA olarak anılan sistem çerçevesinde uluslararası ölçüm standartlarını belirleme sorumluluğunu üstlenmiş; tüm ülkeler de ulusal hesaplamalarını SNA yöntemini esas alarak yapmaya başlamıştır (Coyle, 2014, s. 19).

Piketty'nin (2014, s. 55-58) belirttiği gibi, tüm bu tarihsel gelişme içerisinde, ulusal hesaplamada kullanılan serilerin odak noktası değişmiştir. On yedinci yüzyılın sonunda ve on sekizinci yüzyılın başında odak noktası ulusal servet ile vergi arasındaki ilişki iken daha sonra, istatistiki bilginin gelişmesi ile birlikte, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte odak noktası ulusal servet birikimi tahminiydi. 1940'lı yıllarda ise odak noktası, ülke yöneticilerine güvenilir ekonomik istatistikler sunmak, 1930'lu yıllarda yaşanan krizin yarattığı travmalara çözüm bulmaktı. Zira kriz döneminde, ülkelerin elinde ekonomik faaliyetlere kılavuzluk edecek güvenilir tahminler yoktu. 1950-1970 arası dönemin odak noktası ise, dünyanın İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanması sürecinde farklı sanayi kollarındaki üretimde gerçekleşen büyümeyi ölçmektir. Yani ulusal hesaplamalar her zaman belirli bir çağın kaygılarını yansıtan, sürekli değişen toplumsal bir kurgudur. Bu hesaplamalar, çağının politik ilişkilerinden bağımsız olarak yapılmamaktadır. Bu nedenle, GSYH ile siyaset arasındaki ilişkinin de dikkate alınması gereklidir.

3. GSYH VE SİYASET ARASINDAKİ İLİŞKİ

Petty'nin political arithmetic'i de BM'nin SNA'sı da nihayetinde rakamları dönemin siyasetinin bir aracı olarak kullanmıştır. Yani genel olarak ulusal hesaplamalar, ülkenin ekonomik durumunun fotoğrafını çekmek ihtiyacının yanı sıra ve belki de ondan daha önemli olarak politik söylemde kullanılmak için üretilmiş, politik söylemin bir nesnesi olarak kullanılmıştır. Sonuçta, kraliyetlerin ya da modern devletlerin, makroekonomik politikaları ve sosyal öncelikleri belirlemek için kullandıkları bir sosyoteknik gösterge olmuştur. Bu anlamda modern devletlerin ekonomik durumuna ilişkin en önemli gösterge olan GSYH'nin teknik gelişiminin arkasındaki itici güç de siyasettir.

Modern devletlerin GSYH'yi politik söylem aracı olarak kullanım biçimine baktığımızda, Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı saiklerin ön planda olduğunu görmekteyiz.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada, ABD ile SSCB arasındaki hegemonya mücadelesi ulusal hesaplama yöntemleri üzerinden de yapılmıştır. Soğuk savaş döneminde GSMH, kapitalist

Batı'nın savunduğu bir ekonomik gösterge idi. Bu gösterge, başarısı GSMH hesaplamasına göre değerlendirilen ABD ekonomisi ile başarısı maddi ürün olarak adlandırılan endüstriyel çıktı hesaplamasına göre değerlendirilen Sovyetler Birliği ekonomisi arasındaki rekabetin önemli bir bileşeni, güçlü bir propaganda aracı olmuştur (Fioramonti, 2014, s. 12). Bu propaganda, kapitalist Batı ve SSCB'nin ekonomi için kıymetli olarak gördüğü sektörleri de imlemekteydi. SSCB hizmetler sektörünü ekonomik değer üreten bir sektör olarak görmeyip ulusal hesaplamanın dışında bırakırken kapitalist Batı hizmetler sektörünü ekonomik değer üreten bir sektör olarak kabul etmekteydi.⁶ Sonuçta, bir propaganda aracı olan GSMH, Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD'nin temsil ettiği kapitalist sistemin mutlak hâkimiyetini ilan etmesi sonrasında kamusal tartışmalarda genel kabul edilen gösterge oldu ve hizmetler sektörü ulusal hesaplamalardaki yerini sağlamlaştırdı.

Soğuk Savaş sonrası dönemde politik kaygılar da değişmiştir. Artık ideolojik bir rakip kalmamıştır ama ülkeler arası ilişkiler, şirketlerin ölçekleri, üretim yerleri değişmiştir. Bu hususların dikkate alınması gerekmektedir. Yeni dünya düzeni ile birlikte, 1991 yılında, GSMH'nin yerini GSYH almıştır. (Bu değişimin sonucunda, hasılat sahibinin menşei yerine artık hasılatın nerede elde edildiği belirleyici olmuştur.)

GSMH'den GSYH'ye geçiş, kapitalist Batı'nın mutlak hâkimiyeti ile şekillenen yeni dünyanın politik ihtiyaçlarının bir sonucuydu. Çünkü yeni dünya düzeninde, “kalkınmakta olan”, “az kalkınmış” ülkelerin ulusal göstergelerinin yüksek gösterilmesi gerekiyordu, bu ülkelerle “kalkınmış” ülkeler arasındaki fark çok yüksek gösterilmemeliydi, kapitalist sistem içerisinde gerilime neden olacak karşılaştırmalardan kaçınmak gerekiyordu. Ayrıca yeni dünya düzeninin küreselleşme hikâyesine (uluslararası şirketlerin doğrudan yatırımlarının ülkelerin ekonomik refahına katkı yaptığı, şirketlerin ulusal kimliğinin silikleştiği hikâyesine) uygun bir sosyoteknik göstergenin işe koşulması gerekiyordu. Bu nedenlerle GSMH yerine GSYH kullanılmaya başlandı. Zira GSMH'de bir ülkede faaliyet gösteren uluslararası bir şirketin kazancı, şirketin ülkesine atfedilmekteydi. Yeni hesaplama yöntemiyle birlikte uluslararası şirketin kazancı faaliyette bulunduğu ülkeye atfedilir oldu. Böylece, Smith'in (2012) belirttiği gibi, kuzeyli firmalar ile güneyli üreticiler arasındaki sömürü ilişkisi gizlendi. Nihayetinde, Meadows'un (1998, s. 5) belirttiği gibi göstergeleri değiştirmek, sistem değişiklikleri yapmanın

⁶Kaldı ki, Patnaik'in (2024) belirttiği gibi, hizmet sunumu ile salt transfer ödemesi arasındaki ayrım zor olduğu için, hizmetler sektörü GSYH'ye dâhil edilirken, hizmet sunumunun ne olduğunu belirlemek kavramsal bir sorun yaratır.

en güçlü ve aynı zamanda en kolay yollarından biridir. Bu değişimin ardındaki temel gerçeği Cobb vd. (1995, s. 13-14) şöyle ifade eder:

Eski ölçüm yöntemi olan Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH), çokuluslu bir şirketin kârlarını şirketin mülkiyetinin bulunduğu ülkeye, yani nihayetinde kârların döneceği ülkeye, atfediyordu. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) sisteminde ise kârlar, bu kârlar gerçekte o ülkelerde kalmasa bile, şirketlerin fabrikalarının veya madenlerinin bulunduğu ülkeye atfedilmektedir. Muhasebe yöntemindeki bu değişim, ekonomik zorluklarla mücadele eden birçok ülkeyi istatistiksel anlamda hızla yükselen ekonomiler olarak gösterirken, küresel ekonomi söylemini desteklemiştir. Daha da önemlisi, bu yöntem değişikliği temel bir gerçeği gizlemiştir: Kuzey ülkeleri, Güney ülkelerinin kaynaklarını kullanıp götürmekte, üstelik bunu Güney ülkeleri için bir kazanım gibi göstermektedirler.

GSYH, politik kaygılarla ilişkisi bu kadar net olmasına, içeriği belirli bir dünya düzeninin ihtiyaçlarına uygun biçimde belirlenmesine rağmen, ülkelerin ekonomik performansını gösteren bir gösterge olarak genel kabul görmüştür. Ülke içindeki ve ülkeler arasındaki rekabetin bir aracı olmuştur. Ülkelerin yönetiminden sorumlu olan hükümetler, makroekonomik politikaları ve sosyal öncelikleri belirlemek için bu göstergiyi kullanırken, ülkeyi yönetmek için seçimlere katılan siyasi partiler bu göstergiyi bir propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Ülkenin ekonomik olarak ilerlemesi ya da gerilemesi, başarılı olup olmaması bu göstergeye göre değerlendirilmeye başlanmıştır. GSYH'nin politik söylemdeki gücü ve etkisi o kadar kabullenilmiştir ki göstergenin nasıl ve neden üretildiği, dikkate aldığı ve almadığı hususların neler olduğunu ve bunların önemi sorgulanmaz hale gelmiştir. Bunun sonucunda;

Ülkeler, GSYH temelinde sıralanmış; “küresel güç” kavramı GSYH üzerinden tanımlanmış (örneğin süper güçler, yükselen güçler vb.); küresel yönetim kurumlarına katılım, GSYH performansına dayandırılmış (örneğin G8 veya G20 üyeleri, GSYH düzeyleri esas alınarak belirlenmektedir) ve kalkınma politikaları, GSYH formülü çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Görünürdeki tarafsızlığına rağmen GSYH, bir toplumsal model hâline gelerek yalnızca ekonomik değil, politik ve kültürel süreçleri de etkilemektedir. GSYH, makroekonomik devlet politikalarını yönlendirmekte ve toplumsal alandaki öncelikleri belirlemektedir. (Fioramonti, 2014, s. 12).

4. BİR İKTİDAR ARACI OLARAK GSYH

GSYH'nin tarihsel gelişimi ve siyaset ile ilişkisi göstermektedir ki GSYH yalnızca teknik bir ölçü değil, aynı zamanda siyaseti ve toplumsal değerleri dönüştüren bir iktidar aracıdır. Bu nedenle GSYH'nin teknik ve sembolik işlevselliği, kapitalist üretim ilişkilerinin hâkimiyeti altında var olan mevcut iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Çünkü GSYH, hem teknik hem de sembolik anlamda bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanılabilmesine olanak tanıyan bir söylemsel güce sahiptir.

GSYH'nin bir iktidar aracı olarak nasıl işlevselleştiğini Lukes'un (2005) iktidar analizini kullanarak açıklayabiliriz.

Lukes'un iktidar analizi üç boyut içerir. Buna göre, İktidarın birinci boyutu Dahl'ın (1957) çalışmasında savunulan bakış açısıdır. Bu bakış açısında bir bireyin veya grubun karar alma süreçleri yoluyla başka bir bireyin veya grubun davranışını etkilediği ve kontrol ettiği görünür ve doğrudan iktidar kullanımına odaklanır. İktidarın ikinci boyutu Bachrach ve Baratz (1962) çalışmasında savunulan bakış açısıdır. Bu bakış açısı iktidar kavramını karar verme ve gündem belirleme süreçlerini de içerecek şekilde genişletir. İktidar, sadece yapılan veya kararlaştırılanlarla değil, yapılmayan veya tartışılmayanlarla da ilgilidir. Bu boyut, iktidarın gündemi şekillendirerek ve alternatifleri sınırlayarak dolaylı olarak sonuçları nasıl etkileyebileceğini inceler. İktidarın üçüncü boyutu ise Lukes'un bakış açısıdır. Bu bakış açısı ilk iki boyutun bireysel odaklanmasının ötesine geçer ve “yanlış bilinç” kavramını içerir. Bu boyut, iktidarın bireylerin düşünce ve arzularını kontrol etmekle nasıl karmaşık bir şekilde bağlantılı olduğunu ve yapısal önyargıların iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde nasıl bir rol oynadığını inceler (Lukes, 2005, s. 16-29; Haugard ve Ryan, 2008, s. 1711-1713).

Lukes'un (2005, s. 37) üçüncü boyut olarak sunduğu iktidar tanımı şöyledir: “Eğer A B'yi, B'nin çıkarlarına aykırı bir şekilde etkiliyorsa, A, B üzerinde iktidar kullanır.” Lukes'un bu tanımda iktidarı yanlış bilinç ile genişletmesi, B'nin sistemik yapısal önyargılar ve/veya gerçek çıkarlarının ne olduğunu bilmemesi nedeniyle çıkarlarını gerçekleştirememesi anlamına gelir (Haugard ve Ryan, 2008, s. 1713). Bu anlamda, Lukes için iktidar sadece insanların ne yaptığı ya da neye karar verdiği ile ilgili değil, aynı zamanda insanların ne istedikleri ve çıkarlarını nasıl algıladıkları ile de ilgilidir. Lukes'un tanımladığı biçimiyle iktidar, bireylerin algılarını ve tercihlerini şekillendirerek işlemekte ve çoğu zaman, tam olarak farkında olmasalar bile, onları iktidarı elinde bulunduranların çıkarlarına hizmet edecek şekilde hareket etmeye yönlendirmektedir.

GSYH, tam da bu anlamda, insanların iktidarı elinde bulunduranların çıkarlarına hizmet edecek şekilde hareket etmesini sağlayan bir gösterge olarak kullanılır. GSYH'nin bu özelliğini üç başlık altında inceleyebiliriz:

1. *Kendi Refahından Vazgeçme (Gelir Eşitsizliği)*: GSYH arttı demek, ülkenin, GSYH göstergesine dâhil olan faktörlere yani GSYH tanımına⁷ göre ekonomik anlamda büyüdüğü anlamına gelir, ülkedeki insanların refahının arttığı anlamına gelmez. Yani sıra GSYH genellikle sosyal adalet ve refah pahasına ekonomik büyümeye öncelik verir. Bu durum, daha geniş bir nüfusun ihtiyaçlarını göz ardı ederken birkaç kişi için servet birikimini destekleyen politikalarla sonuçlanabilir. Ancak politik söylemde, GSYH bütün ülkenin refahının bir ölçütü olarak propaganda aracı olarak kullanılır. Esasen refahı artmayan, hatta GSYH artışının kompozisyonu nedeniyle zarar gören yani GSYH artışı kendi çıkarına olmayan insan, bu propagandadan etkilenerek, iktidarı elinde bulunduranların çıkarına (servet birikimine) uygun bir politik yönelime meyledebilir. Kendi çıkarına aykırı biçimde işleyen bir sistemin ürettiği bir tercihe sahip olabilir.
2. *Kendi ve Kendi Soyunun Geleceğinden Vazgeçme (Ekolojik Yıkımı, Sosyal Maliyetler)*: GSYH nihayetinde üretim artışıdır ve yıllık olarak hesaplanır. Bu artış, ülkeler arası karşılaştırmada kullanılmasının yanı sıra ülke içindeki hükümet seçimleri için de belirleyicidir. Seçmen, genellikle, ülkenin GSYH'sini artıran ya da artırmayı vadeden hükümeti tercih eder. Ayrıca bu seçmen uzun vadeli sonuçlarla ilgilenmez; ekolojik zararı, kirliliği, çevresel tahribatı dikkate almaz. Ya da GSYH artışı uğruna kamu mallarının özelleştirilmesinin uzun vadeli sonuçlarını düşünmez. İnsanın, kısa vadeli sonuçlara odaklanarak karar vermesi sağlanır.⁸ Önemli olanın GSYH artışı olduğu söylemiyle yönlendirilen insan, bu üretim artışından fayda sağlayan iktidar sahiplerinin çıkarına uygun ve kendisinin ve kendi soyunun (çocuklarının, torunlarının) çıkarına karşıt olan, ekolojik zararı, özelleştirmelerin yarattığı toplumsal tahribatı dikkate almayan GSYH artışını tercih eder. GSYH artışının ne pahasına sağlandığını sorgulamaz.
3. *Ekonomik Olmayan Değerlerden Vazgeçme (Bakım Emeği, Diğerkâmlık)*: GSYH, piyasa ekonomisinin yapısına uygun olarak maddi olarak ölçülebilen unsurları hesaba katar. Örneğin insan kendi çocuğuna, kendi babasına ya da dedesine bakıyorsa GSYH

⁷GSYH = Tüketim+Yatırım+Kamu Harcamaları+Net İhracat (İhracat-İthalat). Üç yolla hesaplanabilir: Üretim Yöntemi; Harcama Yöntemi; Gelir Yöntemi.

⁸Schumpeter'in ([1943] 1994, s. 264) belirttiği gibi: "Tarih, aslında olayların seyrini kalıcı biçimde değiştirebilecek kısa vadeli durumların ardışık bir dizisinden oluşur. Eğer insanlar, kısa vadede adım adım gerçekte istemedikleri bir şeye 'kandırılarak' yönlendirilebiliyorsa ve bu durum göz ardı edilebilecek istisnai bir vaka değilse, sonradan geliştirilen sağduyu ne kadar güçlü olursa olsun, gerçekte ne meseleleri halkın ortaya koyduğu ne de kararların onlara ait olduğu gerçeğini değiştirmez; zira kaderlerini belirleyen meseleler, çoğunlukla onlar adına başkaları tarafından gündeme getirilmekte ve karara bağlanmaktadır."

hesabına dâhil değildir.⁹ Ya da kendi toprağında, kendisi ve çevresindekiler için tarımsal üretim yapan ve bunu paylaşan insanların bu faaliyeti de GSYH hesabına dâhil değildir. GSYH hesaplaması insanlar ve insan toplulukları arasındaki ilişkilerde geçerli olan ekonomik olmayan değerleri, toplumsal yaşamın ekonomik fayda ve çıkar dışındaki belirleyenlerini görmez, toplumsal ilişkileri matematiksel açıdan, maddi ölçümlerle değerlendirir. Böylece, doğanın, kültürün, politik yapının yani bütün bir toplumsal yapının ürünü olan insan, kendi varoluşunun ekonomi dışındaki belirleyenlerini dikkate almaz; iktidar sahiplerinin ekonomik çıkarları uğruna kendi toplumsal varoluşunun ekonomik çıkar dışında işleyen parçasına yabancılaşır. İnsanın, kendi çocuğuna, kendi babasına ya da dedesine bakması, piyasa için üretim yapmaması, elindekini paylaşması değersizleştirilir.

GSYH, yukarıda üç başlık altında özetlenen özelliği nedeniyle iktidarı elinde bulunduranların çıkarına kullanılan bir sosyoteknik göstergedir. Bu anlamda GSYH artışı yalnızca bir ekonomik başarı göstergesi değildir, aynı zamanda toplumsal değerler, sosyal adalet ve refah üzerinde etkili bir ideolojik araçtır. Foster'ın (2023) belirttiği gibi:

Egemen ulusal ekonomik muhasebe sistemine göre, kapitalist değermenme sürecine uygun olarak “katma değer” üreten her şey “büyüme” olarak kabul edilmektedir...

Buna karşılık, dünya genelinde sürdürülen piyasa dışı ve geçimlik üretim; ağırlıklı olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilen ev içi emek; insan gelişimi ve büyümesine yönelik (nispeten üretken olmayan kabul edilen) çeşitli harcamalar; çevrenin korunması ve üretim süreçlerinin toksisitesinin azaltılması gibi faaliyetler ise ya “hiçbir şey” olarak değerlendirilmekte ya da üretkenliği artırmadıkları ve doğrudan ekonomik değeri teşvik etmedikleri gerekçesiyle düşük bir değerle sınıflandırılmaktadır.

5. SONUÇ

Ortaya konulduğu üzere ulusal hesaplamalar, on yedinci yüzyılda Petty'nin “political arithmetic”inden günümüz SNA'sına kadar uzanan süreçte, her zaman dönemin politik kaygılarını yansıtan, dinamik ve toplumsal bir inşadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde GSMH'nin, ABD ve SSCB arasındaki ideolojik rekabette bir propaganda aracı olarak kullanılması ve ardından 1991'de GSMH'den GSYH'ye geçişin, küresel eşitsizliği gizleme ve küreselleşme anlatısını destekleme gibi politik saiklerle gerçekleşmesi, GSYH'nin ideolojik

⁹Bu bakımın dört temel özelliği vardır: Çoğunlukla kadınlar ve kızlar tarafından gerçekleştirilir; Ücretli ya da ücretsiz olarak bu işi yapanlar sosyal statüden yoksundur; Tüm insanlar yaşamları boyunca buna ihtiyaç duyar; Bakım almaya ve vermeye ve öz bakıma elverişli bir ortam gerektirir (Trigo ve Baron, 2022, s. 22)

yükünü somutlaştırmaktadır. Bu geçiş, uluslararası şirketlerin kârlarını faaliyet gösterdikleri ülkelere atfederek Kuzey-Güney arasındaki sömürü ilişkisini gizlemektedir.

Dolayısıyla GSYH ekonomik performansı ölçen nötr bir araç değildir, aksine belirli iktidar ilişkilerini sürdüren, pekiştiren ve meşrulaştıran güçlü bir sosyoteknik gösterge ve iktidar aracıdır. GSYH'nin evrimi, dönemin politik kaygıları ve ideolojik mücadelelerle iç içe geçmiş olup, özellikle GSMH'den GSYH'ye geçiş, küresel eşitsizliği gizleme ve küreselleşme anlatısını destekleme gibi belirli politik amaçlara hizmet etmiştir.

Belirtmek gerekir ki, GSYH sadece politikaları ve kararları etkilemez, bireylerin ve toplumların algılarını, çıkarlarını ve değerlerini de şekillendirir. Çünkü GSYH gelir eşitsizliğini dikkate almaz, ekolojik tahribatı önemsemez ve ekonomik olmayan değerleri değersizleştirir. Böylece, bireylerin kendi refahlarından, geleceklerinden vazgeçmelerini sağlayan bir “yanlış bilinç” oluşturur.

Bu yanlış bilinç ile insan yaşamı, sadece ekonomik anlamda değerli ve anlamlı olanın dikkate alındığı piyasa kurumuna bağlanır. Yani GSYH'nin insan boyutu da vardır. Nihayetinde, Foster ve Clark'ın (2009) belirttiği üzere GSYH, maddi varoluşun tüm veçheleriyle değil, sadece ekonomik katma değerle ilgili bir göstergedir. Dolayısıyla GSYH, piyasa ekonomisinin görmediği insan ile ilgilenmez. Fioramonti'nin (2014: 12) belirttiği gibi;

GSYH'nin aynı zamanda özgün bir antropolojik boyutu da bulunmaktadır. “GSYH insanı” ancak çalıştığı ve harcadığı ölçüde varlık kazanır. Fiyatlandırılıp metalaştırılmadığı sürece “salt boş zaman”dan hoşlanmaz. Aile ya da yerel toplulukla geçirilen zamanı verimsiz bulan bu “GSYH insanı,” yeni ürünler satın almayı tercih eder ve eski eşyaları onarmaktan kaçınır; zira kullanımda olan herhangi bir şey GSYH'ye katkı sağlamaz.

Sonuç olarak GSYH, piyasa ekonomisinin değerlerine bağlı, piyasa ekonomisindeki iktidar sahiplerinin çıkarlarına uygun bir göstergedir. İnsan yaşamını sadece ekonomik faaliyetlerle sınırlandırarak değerlendiren ve ekonomik faaliyetlerin ekonomik katma değer dışındaki sonuçlarıyla ilgilenmeyen, ideoloji yüklü bu gösterge, bireylerin ve toplumların kendi varoluşlarının ekonomi dışındaki belirleyenlerine yabancılaşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle GSYH'nin ötesine geçmek gerekir. Bu ise yalnızca teknik bir revizyon ile gerçekleşmez, sermaye, iktidar, toplumsal cinsiyet ve ekoloji perspektiflerinin bir arada düşünüldüğü bir müdahale gerektirir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Assa, J. (2019). Gross domestic power: A history of GDP as a numerical rethoric, *Annals of the Fondazione Luigi Einaudi*, Vol. LIII, 81-96.
- Arrow, K.J., B. Bolin, R. Costanza, P. Dasgupta, C. Folke, C. S. Holling, B. -O. Jansson, S. Levin, K.-G. Mäler, C. Perrings and D. Pimentel. (1995). Economic growth, carrying capacity, and the environment, *Ecological Economics*, 15, 91-95.
- Bachrach, P. and Baratz, M. S. (1962). The two faces of power. *American Political Science Review*, 56, 947-952.
- Cobb, C., Halstead, T. and RoweIf, J. (1995). If the GDP is up, Why is America down?, *The Atlantic Monthly*, October, 1-26.
- Costanza, R., Mart, M., Kubiszewski, I. and Talberth, J. (2014). A short history of GDP: moving towards better measures of human well-being, *The Solutions Journal*, 5(1), 91-97.
- Costanza, R. Kubiszewski, I., Giovannini, E. Lovins, H., McGlade, J., & Wilkinson, R. (2014). Time to Leave GDP Behind, *Nature*, Vol. 505, 283-285.
- Costanza, R., Caniglia, E., Fioramonti, L., Kubiszewski, I., Lewis, H., Lovins, H., & Wilkinson, R. (2018). Toward a sustainable wellbeing economy. *The Solutions Journal*, 9(2), 5.
- Coyle, D. (2014). *GDP A Brief but Affectionate History*, Princeton University Press.
- Dahl, R. A. (1957). The concept of power, *Behavioural Science*, 2, 210-215.
- Easterlin, R.A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In: P.A. David and M.W. Reder (eds), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honour of Moses Abramowitz*, Academic Press, New York.
- Fioramonti, L. (2014). The world's most powerful number, *Anthropology Today*, 30(2), 12-15.
- Foster, J. B. (2023). Planned Degrowth: Ecosocialism and Sustainable Human Development, *Monthly Review*, 75 (3) (<https://monthlyreview.org/2023/07/01/planned-degrowth/>) (Erişim tarihi: 18.02.2025)

- Foster, J. B. and Clark, B. (2009). The paradox of wealth: capitalism and ecological destruction monthly review, 61(6) (<https://monthlyreview.org/2009/11/01/the-paradox-of-wealth-capitalism-and-ecological-destruction/>) (Erişim tarihi: 13.01.2025)
- Haugaard, M., and K. Ryan. (2008). Power, Social and Political Theories of. In Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict, 1710–1724. Elsevier.
- Hirsch, F. (1976). *Social Limits to Growth*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Hirschman, D. A. (2016). *Inventing the Economy Or: How We Learned to Stop Worrying and Love the GDP*, Unpublished PhD Thesis, University of Michigan.
- Holton, R. J. (1992). *Economy and Society*, Routledge, London
- Hueting, R. (1980). *New Scarcity and Economic Growth*, North-Holland, Amsterdam.
- Kubiszewski, I., Costanza, R., Franco, C., Lawn, P., Talberth, J., Jackson, T., & Aylmer, C. (2013). Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress, *Ecological economics*, 93, 57-68.
- Kuznets, S. (1934). *National Income 1929–1932. A report to the U.S. Senate, 73rd Congress, 2nd Session*. Washington, DC. US Government Printing Office.
- Lepenes, P. (2016). *Power of A Single Number A Political History of GDP* translated by Jeremy Gaines, Columbia University Press.
- MacFeeley, S., Ven, van P. Ve Peltola, A. (2024). To GDP and beyond: The past and future history of the world's most powerful statistical indicator, *Statistical Journal of the IAOS*, 40, 685-711.
- Meadows, D. (1998). *Indicators and Information Systems for Sustainable Development: A Report to the Balatan Group*. The Sustainability Institute, Hartland, VT. http://www.sustainer.org/tools_resources/papers.html.
- Mitchell, T. (2005). Economists and the Economy in the Twentieth Century. In G. Steinmetz (Eds.). *The Politics of Method in the Human Sciences*, (pp. 126-141). Durham: Duke University Press.
- Patnaik, P. (2024). What the GDP Hides, <https://www.networkideas.org/news-analysis/2024/02/what-the-gdp-hides/> (Erişim tarihi: 25.01.2025)
- Philipsen, D. (2015). *The Little Big Number*, Princeton University Press, Princeton.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty First Century*, Translated by. A. Goldhammer, Harvard University Press
- Schumpeter, J. A. ([1943] 1994). *Capitalism, Socialism and Democracy*, Routledge, London.
- Sen, A. (1976). Real national income. *Review of Economic Studies*. 43(1), 19-39.
- Smith, J. (2012). The GDP Illusion, *Monthly Review*, 64 (3) (<https://monthlyreview.org/2012/07/01/the-gdp-illusion/>) (Erişim tarihi: 20.03.2025)

- Stiglitz, J.E. (2005). The Ethical Economist - A review of “The Moral Consequences of Economic Growth”. By B.M. Friedman (Knopf, 2005). *Foreign Affairs*, November/December 2005.
- Tinbergen, J., and R. Huetting. (1992). GNP and market prices: wrong signals for sustainable economic success that mask environmental destruction. In: R. Goodland, H. Daly and S. El Serafy (Eds). *Population, Technology and Lifestyle: The Transition to Sustainability*. Island Press, Washington D.C
- Trigo, I. V., and Baron, C. (2022). *Decentring GDP Well-being, care and time*, United Nations Publication, Santiago
- Ward, J. D., Sutton, P. C., Werner, A. D., Costanza, R., Mohr, S. H., & Simmons, C. T. (2016). Is decoupling GDP growth from environmental impact possible?. *PloS one*, 11(10), e0164733.
- Van der Bergh, J. C. J. (2009). The GDP paradox, *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 117-135.
- Van den Bergh, J. C. (2010). Relax about GDP growth: implications for climate and crisis policies. *Journal of Cleaner Production*, 18(6), 540-543.
- Van den Bergh, J., & Antal, M. (2014). *Evaluating alternatives to GDP as measures of social welfare/progress* (No. 56). WWW for Europe Working Paper.
- Van den Bergh, J. C. (2017). Green a growth: removing the GDP-growth constraint on human progress. In *Handbook on Growth and Sustainability* (pp. 181-210). Edward Elgar Publishing.